

medlemsblad for

Austmarka Historielag

Hans Amundsen ved minnesteinen øst for Sunddammen.
Bildet er tatt av Tove Nygård i 1981.

NYTT FRA LAGET

Utstilling av gjenstander fra krigen.

Den planlagte utstillingen av gjenstander fra krigstida måtte avlyses fordi vi ikke hadde nok gjenstander å stille ut.

Mye godt kan sies om medlemmene i laget - men særlig flinke til å tipse oss i styret er dere ikke. På vår forespørsel om å låne utstillingsgjenstander fikk vi bare 2-3 henvendelser.

Vi oppfordrer likevel de som har interessante ting, om å ta med disse til Smedhaugen på medlemsmøtet søndag 30. sept..

Tur med Hurtigruta sommeren - 91.

Det foreligger luftige planer om å ta neste sommertur med Hurtigruta til Nord-Norge. Hvis mange nok er interesserte og prisen er akseptabel, skal vi gjøre alvor av det.

En av flere muligheter kan være å ta fly til Bodø og gå på nordgående hurtigrute til Kirkenes, evt. ta hurtigruta tilbake til Bodø og fly derfra. En slik tur tar 6-7 dager og vil koste ca. 5000 kr.

Vi vil presentere og diskutere turforslaget på medlemsmøtet 30/9. Hvis vi skal ha sjanse til å få plass på hurtigruta, må vi melde oss på tidlig i oktober. Derfor er det viktig at interesserte møter opp 30/9, eller tar kontakt med Åge, tlf. 28147 innen 1. oktober.

Finnskogleden

skal stå ferdig til neste sommer - fra Morokulien i sør til Trysil i nord.

3. juni i år ble strekningen fra Mitandersfors til Øiermoen åpnet. Historielaget sto for servering av motti og flesk til ca 300 deltagere. Dette ga laget kjærkomne kroner i kassa.

Vi har tatt på oss å vedlikeholde Finnskogleden gjennom Kongsvinger kommune, iallfall et par år framover. Heidi Arild kommer og reddegjør om Finnskogleden og vedlikeholdsoppgaver på medlemsmøtet 30/9.

Kølamile.

Sist det brant ei kølamile på Austmarka, var under skogsarbeiderdagene i 1978. Mila var en attraksjon, og køla var ettertraktet som grillkull.

Nå vil vi prøve igjen å sette opp ei kølamile til sommeren. De som vil være med og hogge oreved i høst, kan melde seg til Oddvar, tlf. 28246, eller Age, tlf. 28147.

Uthuset på Smedhaugen

har fått nytt tak. Arne Fjellvang har stått for arbeidet. Det blir også kjøpt inn beis til uthuset.

Gaver til laget.

Fra Odd Østgård har vi fått en heimelaget tre-dreierbenk, og Konrad Bråten i Aronstorpet har forært oss en vevstol. Kommunen har tilgodesett oss med 2000 kr av kulturbudsjettet.

Bilder.

Laget har kostet innramming på en del interessante bilder. Vi har laget forstørrede bilder av en lysbildeserie fra skolene i Vinger kommune tatt i 1955, og vi har fått ekstra kopier av gamle bilder som er samlet til bo- og servicesentret.

Vandringer.

I juni hadde laget vandring til gravhauger i bygda sammen med Kongsvinger/Vinger Historielag. Besøket gikk til gravhaugene ved Svendsmoen, Valåsmoen og Rønningen. Ca 30 personer deltok

Fagernes utmarkslag arrangerte vandring 2. pinsedag til nedlagte plasser. Trevali, Toppenso og Nilsrud ble besøkt og stedene merket med skilt. Utmarkslaget hadde samlet opplysninger om plassene og beboerne, og sammen med andre aktiviteter fikk de til en fin familiedag. Det er mange flere nedlagte plasser på Fagernesskogen, så vi håper utmarkslaget følger opp dette fine tiltaket.

Sommerturen 1990.

Igjen er en vellykket tur i Historielagets regi avvirket, og igjen var det Åge som la det hele opp på en utmerket måte.

I tida 23/7-26/7 fikk vi 30 deltakere oppleve Telemark med sine kulturskatter, bygdekunst, skiftende natur, bratte og svingete veger og ikke minst Telemarkskanalen med imponerende sluseanlegg.

Interessante severdigheter første dagen var Porsgrunn Porselensfabrikk, Ibsenhuset i Skien og lille Ulefoss, en fredet empirebygning fra 1814 med tilknytning til Ulefoss Jernverk.

Tirsdag og onsdag rakk vi over Rjukan, Vemork industrimuseum, Dalen Hotell, Dyre Vaas og Anne Grimdalens skulpturgallerier. Videre kan nevnes Lårdal Bygdemuseum hvor vi bl.a. fikk kjennskap til Eidsborg brynesteinindustri. Der lå også Eidsborg stavkirke fra 1200-tallet.

I Morgedal, hvor vi var innkvartert på Versto Turistheim, kunne vi besøke Søndre Nordheims heimsted. Han var skipioneren framfor alle andre her i landet. Like ved Turistheimen lå Olav Bjaalands museum hvor vi fikk grundig innføring i Sydpolferden til Amundsen i 1911. Bjaaland var deltaker på denne ferden. Torsdag var båtturen med Victoria en uforglemmelig opplevelse. I strålende solskinn

førte båten oss fra Lunde til Ulefoss over bl.a. Nomevatnet og gjennom de store sluseanleggene ved Vrangsfoss. Både båten og slusene vitnet om fremragende ingeniørkunst og dristig satsning for over 100 år tilbake.

Med minnene om en festlig felles grillkveld på Turistheimen runder jeg av med å si at det ble en fulltreffer av tur også i år. Sikker og god sjåfør var Finn Ivar Sandhalla med en av NSB's nye turbusser.

Oddvar.

MINNESTEINEN VED SUNDDAMMEN

En morgen i november 1944 var to lastebiler på vei fra Samvirkelaget østover skogen for å hente ved. I den første bilen satt Einar Kjellerhullet og Hans Bråten, i den andre Hans Amundsen og to kurerer som skulle til Sverige. Kurerne hadde overnattet på Persmoen, de skulle egentlig ha gått skogleies, men de hadde dårlig tid, og tok sjansen på å kjøre bil.

Hans var et av leddene i en kjede på 10-12 mann som fraktet utstyr, informasjon og flyktninger over grensen. Som lastebilsjåfør var han et nyttig ledd i denne transporten. Han kjørte en ganske ny bil, en Chevrolet, med nr. D-10323. Den var registrert på Åbogen Høvleri ved Einar Kjellerhullet, og Hans fikk sine kjøreoppdrag av ham.

*Like øst for Sunddamsaga ble bilene stoppet av en tysk patrulje på 7-8 mann, og passene måtte fram. Den første bilen fikk kjøre videre. Den ene kureren fant ikke passet sitt straks, og tyskerne ble mistenksomme. Alle tre måtte ut av bilen, og skikkelig spetakkel ble det da tyskerne oppdaget innholdet i sekkene til

kurerne. Hver av dem hadde sovepose og rifle der, og hver av dem hadde to pistoler på seg. Alt dette var engelsk utstyr. Den ene kureren tok sjansen og sprang i sikk-sakk for full fart inn i skogen. Men han kom ikke mange metrene. Tyskerne sendte en skur av kuler med maskinpistolene etter ham, han ble truffet i ryggen og døde momentant.

Det var nå en svært opphisset stemning. Tyskerne var nervøse, og en av dem tok sykkelens til Einar Kjellerhullet, som lå på bilen til Hans. Han kjørte ned til Austmarka, der ble det ringt til Kongsvinger etter forsterkninger, og det kom en lastebil med mange soldater.

Hans og den andre kureren, en kar fra Drammen, ble bakbundet og måtte legge seg på bakken. Der ble de liggende det meste av dagen og fryse i tynne klær. Omsider ble de fraktet ned til Austmarka, og derfra til Kongsvinger. Gestapo hadde hovedkvarteret sitt i 2. etg. i Østbanernes Forbruksforening. Der ble kureren slått stygt, men han fortalte ikke noe. Han ble så sendt til Møllergata 19, der ventet mer tortur og mørkecelle uten mat, men han "sprakk" likevel ikke.

Hans Amundsen satt i fengsel på Kongsvinger i tre uker. Andre dagen i fengselet fikk han smuglet inn en beskjed: "Sett skylden på Einar Kjellerhullet, han er i sikkerhet i Sverige."

Hans ble forhørt daglig. Men gestapisten nøyde seg med å slå med piskene på støvleskaftene mens han fyrte av spørsmålene sine. Tyskerne skjønnte vel at Hans var involvert i kurertrafikken, men fant ut at han kunne være til nytte ssom fri mann. Han ble sluppet ut med følgende beskjed: "Begynn å kjøre igjen som vanlig, men hver 14. dag kommer du hit og forteller hvem du kjører for!"

Han kjørte noen dager, men følte at dette var farlig. Han tok kontakt med Reidar Martinsen 2-3 ganger. Etter kontakt med ledelsen fikk Hans streng ordre om å komme seg over grensen. Risikoen for at han skulle bli tatt igjen var stor, og han visste for mye.

Reidar Martinsen var en solid kar i hjemmefronten. Han var politimann både før og etter krigen. Han er død nå.

Einar Kjellerhullet og Hans Bråten i den første bilen skjønnte at noe var galt, og kjørte rett til grensen. Fra Linnavegen, der Tiedemansen bodde, går det en veg over til Sverige. Einar kjørte til sperringen, og gikk til Sørli for å spørre om det var mulig å få med bilen over grensen. Det lot seg ikke gjøre, og den ble stående, mens Einar kom seg over.

Dagen etter kom tyskerne, de beordret hesteskysse på Sørli, og Ove måtte bli med og kjøre alt løst som lot seg plukke av bilen ned til tollstasjonen. Litt senere ble så bilen tauet vekk.

Kureren som ble skutt ble fraktet med samme bilen som fangene til Kongsvinger. Han ble begravet av tyskerne på Liermoen, der lå han til freden kom. Da ble levningene gravd opp igjen, og han fikk sitt siste hvilested i hjembyen Larvik.

Iver Kjellerhullet og Andreas Bråten ble tatt som gisler etter denne affæren. De satt på Grini til krigen var slutt. Både Iver, Einar og Andreas er døde nå.

Skuddsalvene kunne høres til mitt hjemsted Haugli. Jeg sto ute på tunet, og lurte på hva som hadde skjedd. Dagen etter dro noen av oss og fant åstedet for tragedien. Litt til side for vegen så jeg ei smågran der ei smågran der ei kule hadde gått tvers gjennom

stammen. Sammen med ryktene om at noen var skutt der, gjorde det et sterkt inntrykk på en 13-åring. I tida som fulgte var jeg flere ganger bortom og så på grana, som tørket etter hvert.

Nå er stedet planert, og en fin minnestein er satt opp der. Teksten på den lyder slik:

Til minne om kurer

Rolf Sannes, Larvik

født 16-5-1915

skutt av tyskerne 13-11-1944

Kjemp for alt hvad du har kjært
Dø om så det gjelder
Da er livet ei så svært
Døden ikke heller

Reist av Austmarka Arbeiderungdomslag

17. mai 1954

Kilder

Muntlig tradisjon.

Samtale med Ove Sørlie.

Harald Hauger har fortalt til Oddvar Jakobsen.

Artikkel av Tove Nygård i Glåmdalen i 1981.

Hans Amundsen har lest gjennom manuskriptet og kommet med rettinger og tilleggsopplysninger som er tatt med.

Dette skulle da være en så riktig fremstilling av denne hendelsen som det er mulig å lage 46 år etter at det skjedde.

Finn Aberg.

HISTORISKE GJENSTANDER I HJEMMENE

Da det gjelder gamle ting bortover i hjemmene er det syndet mye, som ikke går å få rettet opp igjen, men det må være en lærepenge for dem som enda har no liggende. Det er så, at disse er kjære minner innom familien, men likevel må bevaring skje til historielag, museum eller arkiv.

Det har hendt hele tiden på gamle hjem med mange barn, at det gamle er delt mellom dem, eller de har fått no med seg til minne, og det er jo fint. Men da disse får sin egen familie, som igjen skal flytte for seg selv, deles de arvede gjenstander videre. Da er det hele straks borte.

Alle har ikke de samme kjensler for arvegods av den typen. De selger, eller må selge. Mye har råtnet, helt enkelt kastet. Kommer en til utgangspunktet, står ofte huset tomt for historiske ting, kanskje overtatt av en fremmed slekt, etter dødsbo eller tvangsauksjon.

Det meste er nå kommet ut i handelen for nesten ingen betaling, og selges videre for stor betaling. Det havner på store auksjoner, som holdes til enhver tid.

Nå fins det private med store samlinger, og takk være dem for dette. Desuten bevares gamle finntorp, med dertil inventar fra gammel tid. Dette er fineste bevaringen, da det blir mer tilgjengelig for stedets folk.

Enda fins det mange loft som borde ha "vareopptelling". For det kan finnes utenkelige gjenstander, og dokumenter ved nøyere ettersyn.

Foran meg har jeg liggende Finnkultur nr 3, 1988, og leser Juel Stubberuds artikkel om Paul Nilsson Piltzs verker. Under kommer svaret: Tyvær ær redan auktionen avverkad. Redaksjonen.

Det er ikke rett å kritisere andre lands handlinger, men vi er i samme forening, derfor er første spørsmål: Hvordan kan slikt skje i Paul Piltzs eget miljø, av svensker som har ord på seg for å ta vare på svensk historie? For det andre : Fins det noen mulighet for ennå å ta vare på det?

Sammenliknet med ovenfornevnte bevaring er begge viktige, men skulle jeg velge en av delene, måtte det bli Paul Piltzs samlinger.

Rudolf Bråten

KRIGSHUMOR

En skulle tro det var liten plass for humor i farlige og vanskelige tider. Men det viser seg at humoren kan bli de undertryktes beste våpen mot overmakten. Undertrykkerne står maktesløse, og de undertrykte fryder seg i fellesskap.

Revlivet gikk sin gang under krigen. Her var det mange muligheter for en liten fleip, men nazistene var fullstendig klar over dette, og alle tekster ble grundig sensurert. Men publikum var lydhøre, og noen små pauser i teksten var nok til å sette fantasien i sving. Leif Juster var en mester i dette, folk brølte av latter, og nazistene forsto ingen ting, det var jo bare deres godkjente tekster!

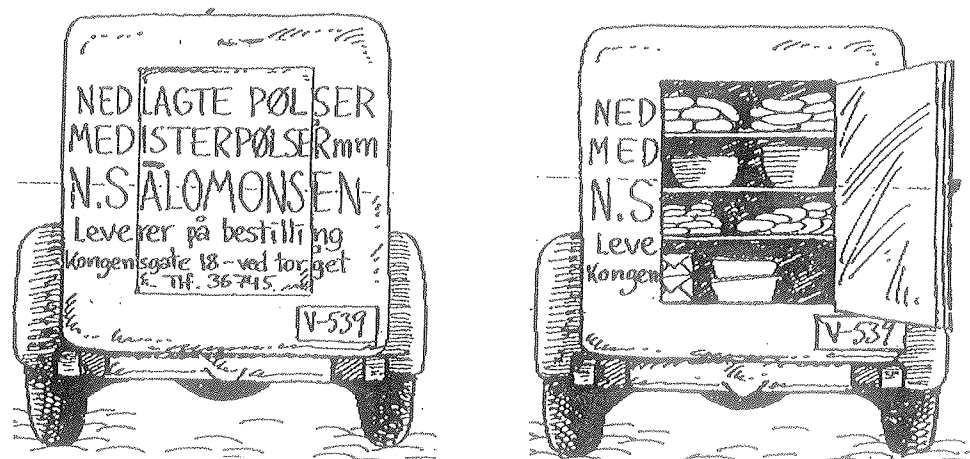
Det svarte, rå krisebrødet var et godt vitsetema. Mavene reagerte på det, det ble kalt "fisebrødet", og vitsemakerne boltret seg:

"Det blåser en ny vind over landet", ropte statsråd Gulbrand Lunde i et foredrag. Da lød en stemme i salen: "Det er bare det nye brødet det, Lunde!"

Juster sang i en revy på Edderkoppen i 1942: "Har du hørt det nye brødet?"

"Brødkontrollen melder at det skal lages et brød som er helt lydløst."

Historien om pølsemakerens bakdør på bilen sin er godt kjent. Den er neppe sann, men like god for det.

Trykkfeil kan som kjent brukes til så mangt. Glåmdalen skulle under krigen ha hatt en stor overskrift på første side:

TYSKERNE SETTER INN KJEMPEKANINER PÅ ØSTFRONTEN.

Er denne historien sann, Glåmdalen?

F.Å.

MEDLEMSMØTE 30. september.

Søndag 30. september kl. 15.00 ønsker vi velkommen til medlemsmøte på Smedhaugen.

På programmet står:

Videofilm fra Telemarksturen og fra Finnskogen v/ Finn.

Forslag til sommertur 91 v/ Åge.

Finnskogleden v/ Heidi Arild.

Videre stiller vi ut det som kommer inn av gjenstander fra krigens dager.

Og til slutt:

Søndagsmiddagen kan du spise på Smedhaugen!

Vi serverer motti og fesk for en rimelig pris.

Styret.

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:
Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo 2
Tlf. 02/ 44 54 52

Medlemskap koster 50 kr. året.
Betales til
Austmarka Historielag
2224 Austmarka
Postgiro 3 55 20 56

Trykt i   eksemplarer